

ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ ТИСО-ДУНАЙСЬКОГО БАСЕЙНУ В УГОРСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Павло ПЕНЯК

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Університетська, 21, 88000, м. Ужгород, Україна, e-mail: penyakps@gmail.com*

Розглянуто результати дослідження давніх слов'ян в угорській історичній та археологічній літературі. Увага щодо вивчення слов'янських старожитностей зосереджена на вирішенні двох питань: чи перебували слов'яни на території сучасної Угорщини до завоювання мадярами “нової” батьківщини і слов'яни після приходу мадяр у кінці IX ст. до Тисо-Дунайського басейну. Слов'яни вперше стають відомими на території Угорщини в аварський час, тобто в VI–VIII ст., коли авари виступили як значний політичний фактор у Карпатському регіоні. Проблема впливу авар на слов'ян, взаємовідносини двох етносів в угорській науковій літературі недостатньо розроблена внаслідок обмеженої джерельної бази.

Перші значні польові дослідження слов'янських пам'яток в Угорщині розпочали після Другої світової війни, а основні роботи вели в двох регіонах – Задунав'ї і Затиссі. Центром вивчення стала область Зала. Тут, починаючи з 1946 р., вели розкопки в Залаварі, які проводив Г. Фехер, потім їх продовжила А. Шош-Чеміцкі, а з 1994 р. і по сьогоднішній день їх веде Б. Сьоке. Великі меліоративні роботи в долині нижньої течії річки Зала та Малого Балатону в кінці 70-х років минулого століття поклали початок новим дослідженням цієї території.

Основна заслуга у вивченні слов'янських старожитностей Угорщини належить А. Шош, яка більше 30 років вела розкопки в області Зала, в Залаварі. Поряд з могильником в Залаварі, А. Шош досліджувала некрополь у Кестхей-Фенекпусті. Якщо поховальний обряд в Залаварі був уже християнським, то слов'янське населення Кестхея дотримувалося язичницького ритуалу. Заслуга А. Шош полягала в тому, що їй одній з перших вдалося в комплексах аварського часу виділити слов'янські захоронення кінця VI–VII і VIII ст.

Розглядаючи питання про слов'ян Тисо-Дунайського басейну, не можна не торкнутися і проблеми появи слов'ян у Верхньому Потиссі. Археологічні дослідження останніх років, що проводили в Північно-Східній Угорщині, показали, що слов'янські артефакти сконцентровані по обох берегах Тиси і датовані в межах VII–XI ст.

Ключові слова: давні слов'яни, угорська історіографія, аварський період, розкопки, поселення, могильник.

Наприкінці I–на поч. II тис. н. е. слов'яни займали доволі помітне місце серед європейських народів. Тому слов'янська проблематика була і залишається однією з центральних у медієвістиці. Не дивлячись на це, деякі проблеми слов'янського етногенезу і культурогенезу залишаються недостатньо висвітленими. До таких можна зарахувати і коло питань, пов'язаних зі слов'янським етносом Тисо-Дунайського басейну.

Питання про слов'янські старожитності центральної частини Карпатського регіону відноситься до найскладніших і найменш вивчених в угорській історіографії. Довгий час угорські історики і археологи, які стояли, як правило, на націоналістичних, а у відношенні слов'ян – навіть на шовіністичних позиціях, не вважали за потрібне займатися вивченням слов'ян, їх матеріальної та духовної культури. Сьогодні дослідження слов'янських старожитностей сфокусовано на вирішенні двох проблем: по-перше, чи перебували слов'яни на території сучасної Угорщини до придбання угорцями “нової” батьківщини і, по-друге, що сталося із слов'янським етносом після приходу угорців у 896 р. до Тисо-Дунайського басейну.

Ще на початку ХХ ст. угорський вчений Й. Гампел розділив усі археологічні знахідки, які стосуються заселення угорцями Карпатського регіону на дві групи. До першої він відніс поховання з багатим інвентарем, вважаючи цю групу населення угорцями. Іншу склали артефакти, що свідчили про осілий спосіб життя. Цю групу Й. Гампел вважав належною місцевому населенню, що проживало тут до приходу мадяр [Hampel, 1905, s. 1–111; 1907]. Однак за останні роки з'явилася гіпотеза, що і друга група пам'яток належала угорцям, тільки менш заможним членам суспільства. Як відомо, період з кінця VI до початку IX ст. отримав в історії Угорщини назву аварського. В археологічному відношенні він характеризується великими могильниками з тисячами аварських поховань, серед яких прослідковуються також захоронення залишків населення римського часу і слов'ян [Kovrig, 1958; Cs. Sós, 1963, s. 301–329]. Для виявлення аваро-слов'янських відносин першочергове значення мають дані археології, тому серед могильників виділяють слов'янські артефакти, а в деяких аварських могильниках слов'янські комплекси.

Слов'яни вперше стають відомими на території Угорщини саме в аварський час, тобто в VI–VIII ст., коли авари виступили як значний політичний фактор у Карпатському регіоні. Переселення авар із Азії привело до руху інші етноси, в тому числі і слов'ян. Вважається, що вони невеликими групами могли проходити з півночі і північного сходу на територію Карпатського басейну через північно-східні перевали Карпат [Comsa, 1973, s. 217–223].

Проблема впливу авар на слов'янське суспільство, економічні, політичні і культурні взаємовідносини двох етносів в угорській науковій літературі недостатньо розроблена внаслідок обмеженої джерельної бази. Як вважала одна з відомих дослідниць слов'янської проблематики А. Шош-Чеміцкі, щоб використати сповна археологічні дані для вирішення проблеми, необхідно в комплексах аварського часу виділяти слов'янські пам'ятки [Шош-Чеміцкі, 1962, с. 105]. На жаль, угорські археологи доволі нерішуче роблять спроби виокремити такі елементи серед комплексів аварського часу. Правда, за останній час в цьому плані з'явилися обнадійливі зрушення: почали роботу над багатотомною археологічною топографією Угорщини під керівництвом І. Торми, в процесі якої картографували також і старожитності VI–XI ст., а також видання І. Ковріг каталогу могильників аварського часу за окремими регіонами Угорщини, серед яких, безперечно, існують і слов'янські [Симонова, 2008, с. 9].

Перші значні польові дослідження слов'янських пам'яток в Угорщині розпочали після Другої світової війни. Основні роботи вели в двох регіонах – Задунав'ї та Затиссі, а центром досліджень стала область Зала. Тут, починаючи з 1946 р., велись розкопки в Залаварі, які проводив Г. Фехер. Протягом 1951–1952 рр. вчений на Варсигеті (“Фортечний острів”) розкопав більше 70 поховань, більшість з яких датована останньою третьою чи кінцем IX ст. Неповдалі від могильника зафіксовано сліди селища IX ст. з напівземлянками [Fehér, 1953, s. 97–99]. На жаль, більш детальних даних опубліковано не було. На думку вченого, за часів аварського панування слов'яни склали незначну кількість, археологічним свідченням їх присутності були есовидні заушниці і окремі зразки слов'янської грубої кераміки. Основна маса слов'янства, на його думку, з'явилася у IX–X ст. з півдня. Ті, що оселилися у Задунав'ї, – вихідці з межириччя Драви і Сави, а ті, що осіли на схід від Дунаю, – вихідці з Болгарії [Fehér, 1957, s. 298–299].

Продовжила розкопки А. Шош-Чеміцкі, а з 1994 р. їх веде Б. Сьоке [Szóke, 1976, s. 79–91]. У 1965 р. Є. Симонова в Залаварі-Резеш у Нижньозалайській бухті Малого Балатона рятувальними роботами вивчала залишки слов'янського поселення IX ст., зокрема, відкрито дві напівземлянки з глиняною піччю, господарську яму, а також кераміку IX ст. [Симонова, 1980, с. 240–245]. Керамічний матеріал за формою, орнаментациєю і технікою виготовлення є близьким до слов'янського посуду з Моравії і Південної Словаччини.

Масштабні меліоративні роботи в долині нижньої течії р. Зала і Малого Балатону в кінці 1970-х років поклали початок новій хвилі досліджень цієї території. Ці відкриття дали змогу вести мову про слов'янські елементи більш, ніж на 30 пам'ятках, що виявлені між містами

Кестхей і Надьканіжа (область Зала). Вони охоплюють як кінець аварського і ранньокаролінгського часу, тобто кінець VIII – 40-і роки IX ст. (13 поселень, серед них Балатонмадьярод-Фекетесигет, Надьканіжа-Моріцхей, Циганькут), так і пізньокаролінгський час, тобто другу половину IX ст. (18 поселень, серед яких Балатонмадьярод, Фекетесигет, Гарабонц-Офалу) [Симонова, 2008, с. 7].

На основі знахідок у біритуальних могильниках Залакомар, Кьохіда, використання яких змішаним аваро-слов'янським населенням починається на початку VIII ст., і поселення Надьканіжа-Інкеї ширкаполна Б. Сьоке висловив думку про заселення слов'янами області Зала десь до початку VII ст. і пов'язує його з переселенням сюди літописного племені дулібів [Szóke, 1992, s. 139; 1994, s. 195]. Протягом першої половини 1980-х років біля с. Заласабар, на острові Борьюаллашсигет, експедиція Кестхейського музею під керівництвом Р. Мюллера вивчала могильник каролінгської епохи. Серед поховального інвентаря зустрічалися срібні і позолочені сережки із зерню і філігранню, парадні гудзики і персні, аналогії яким можна знайти серед речей Великоморавської епохи [Müller, 1994, s. 91–98].

Основна заслуга у вивченні слов'янських старожитностей Угорщини належить Агнесі Шош, яка більше 30 років вела розкопки в області Зала, в Залаварі [Шош-Чеміцки, 1962, с. 105–114; вона ж, 1967, с. 149–167; вона ж, 1969, с. 149–165]. Дослідниця встановила слов'янську належність могильника в Залаварі, виділивши серед поховань дві групи. Для першої було притаманним поховання у великій дерев'яній домовині, поховання другої групи – без домовини, з малою кількістю супроводжуючого матеріалу [Шош-Чеміцки, 1962, с. 108–109].

Поряд з могильником IX ст. в Залаварі, А. Шош протягом 1951–1952 рр. досліджувала могильник IX ст. у Кестхей-Фенекпусті. Якщо поховальний обряд в Залаварі був уже християнським, то слов'янське населення Кестхея дотримувалося язичницького ритуалу. Поховальний інвентар свідчить про етнічну єдність похованих у цих могильниках. Особливо виразною є кераміка, що репрезентована горщиками типово слов'янських форм, прикрашених хвилястим орнаментом [Cs. Sós, 1961, s. 247–305]. На могильнику аварського часу в Дунасекче (область Бараня) А. Шош розкопала 79 поховань, датованих VIII – початком IX ст. Вона виділила групу поховань із західною орієнтацією, вважаючи їх належними слов'янам [Cs. Sós, 1967, s. 120]. В Орослані (область Комаром) дослідниця відкрила 18 поховань, орієнтованих головою на захід, визначила час існування могильника першою половиною VII ст. [Cs. Sós, 1958, s. 104–124]. Аналогічні могильники виявлені в Задунав'ї в містах Печ і Черкут (область Бараня). Археолог висловила думку про близькі зв'язки етносу, якому належав могильник, зі слов'янами Подніпров'я, які частково залучалися до процесу переселення авар [Cs. Sós, 1958, s. 123–124]. Одночасно з розкопками в Залаварі дослідниця вивчала слов'янське поселення IX–X ст. в Матраселлеш-Задьве, область Ноград [Cs. Sós, 1970, s. 97–112].

Заслуга А. Шош полягає в тому, що їй одній з перших вдалося у комплексах аварського часу (Оросланський і Покасепетський могильники) виділити слов'янські поховання кінця VI–VII і VIII ст. Значний матеріал дали розкопки могильника Покасепетк, що знаходився в долині р. Зала [Cs. Sós, Salamon, 1995]. Тут зафіксовано слов'янські трупоспалення в урнах, аналогічні виявленим у Девінскей Новей Всі (Західна Словаччина). На думку археолога, їх треба пов'язувати з однією з груп слов'янського населення, яке прийшло з басейну Морави у другій половині VIII чи на рубежі VIII–IX ст. [Cs. Sós, 1973, s. 76]. Здобуті матеріали дали змогу стверджувати, що у розглядуваний період слов'янське населення Задунав'я, не дивлячись на аварське панування, зберегло свій традиційний обряд поховання, що, як вважала дослідниця, можна пов'язати із збереженням ними національної і культурної самобутності [Шош-Чеміцки, 1962, с. 105].

У 1973 р. за наслідками розкопок у Фенекпусті, Весприми, Залаварі-Рецешкуті, Покасепетк та інших пунктах, артефакти яких здебільшого датуються IX–X ст., А. Шош підготувала монографію [Cs. Sós, 1973]. Що стосується ранніх слов'ян, то, на думку археолога, про їх елементи в культурі Задунав'я можна говорити починаючи з VI ст. Але у тій строкатій етнічній ситуації, яка склалася в Задунав'ї, виділити їх досить важко.

Про шляхи заселення слов'янами Задунав'я існують різні точки зору. Прихильники однієї з них вважають, що цим слов'янським населенням були вихідці з Південно-Західної Словаччини, околиць Нітри. Тобто, треба думати, що Задунав'я заселили західні слов'яни. Інша гіпотеза аргументується історичними топонімами і гідронімами, на основі яких висловлена думка, що заселення цього регіону здійснювалося південнослов'янською групою. Спираючись на археологічні джерела, А.Шош схилилася до останньої [Cs. Sós, 1973, s. 34–35].

Угорський вчений Іштван Ерделі зібрав дані, що стосуються слов'янських старожитностей VI–X ст., що ними володіє угорська археологія. Вони вказують на те, що з часу великого переселення народів слов'яни перебували у різних частинах Карпатського басейну. Вони відомі тут і в аварський час, під владою каганату, після його загибелі створили власні князівства, серед яких найбільшим було князівство Прибини у IX ст. в західній частині Угорщини. На думку І. Ерделі, просування слов'янських племен на територію середнього Дунаю до 60-х років VI ст. не підтверджується писемними джерелами [Эрдели, 1986, с. 310]. Вчений вважає можливою інфільтрацію окремих груп слов'ян з півночі і північного сходу на територію Карпатського басейну і підтримує тезу румунської дослідниці М. Комші про те, що вірогідним шляхом переселення слов'ян у VII ст. уявляється напрямок через північно-східні перевали Карпатських гір [Comsa, 1973, s. 217–223].

Інші угорські історики та археологи, такі як П. Ваці, Д. Шімоні заселення слов'янами Карпато-Дунайського басейну відносили до VII–IX ст. і пов'язували з аварським завоюванням і падінням каганату. Так, Д. Шімоні вважав, що слов'яни в Карпатському басейні з'явилися вперше у 500–567 рр. невеликими групами. Це була перша фаза слов'янської колонізації. Протягом другої, яка охопила 568–650 рр., почалося планомірне слов'янське заселення, яке здійснювалося спочатку під тиском авар, а потім самостійно. На думку вченого, після 803 р., тобто часу падіння каганату, розпочалася третя фаза колонізації [Simoni, 1955, s. 97–103]. П. Ваці у доповіді на IV Міжнародному конгресі слов'янської археології намагався, спираючись на писемні джерела, довести, що до 568 р. значних вторгнень слов'ян у Карпатський басейн не було. Він допускав, що в другій половині VI ст. слов'яни досягли Одри, причому просування східних і південних слов'ян було можливим тільки з консолідацією аварської імперії. На думку вченого, подальше просування слов'ян на захід і південь стало наслідком аварського погрому і утворення вакууму, в який направилися слов'янські племена [Váczy, 1964, s. 132–133].

Серед старожитностей аварського часу, як встановили угорські археологи, зустрічаються і західнослов'янські етнічні компоненти. До них, насамперед, відносяться трупоспалення з посудом празького типу VI–VII ст., виявлених І. Бона разом з лангобардськими похованнями біля міста Сентендре, область Пешт [Bona, 1968, s. 39]. Ці знахідки дали підставу вести мову про інфільтрацію окремих слов'янських груп на територію Паннонії та Алфелда ще в епоху панування лангобардів. Вважається, що слов'янськими рисами володіють поховання із західною орієнтацією на могильнику Дунасекче, спалення із Кестхея, Сірмебешеньї та ін. [Археологія, 1986, с. 311].

Протягом 1964–1968 рр. угорські археологи І. Ерделі та Є. Симонова досліджували поселення IX–XI ст. Гергеліугорня в околицях Вашарошнаменя області Саболч-Сатмар-Берег, що в північно-східній Угорщині. На поселенні розкопано 17 жител, які віднесено до двох типів: чотирикутні і неправильної овальної форми напівземлянки, заглиблені в материк у середньому на 0,4–0,5 м [Erdélyi, Szimonova, 1985, s. 379–397]. На належність поселення слов'янському населенню вказують не тільки витягнуті вузькі житла своєїрідної конструкції, що відомі і на Закарпатті, але також і наявність глиняних ліпних сковорідок.

Розкопки слов'янського поселення біля с. Дарножелі в північно-західній частині Угорщини розпочав у 1972 р. Р. Пустаї. Тут виявлено два житла, глиняну піч, датовані VII–VIII ст. [Pusztai, 1974, s. 45–62]. У 1980 р. розкопки на поселенні продовжив П. Томка і до 1985 р. виявив 39 об'єктів, зокрема, господарські ями, черіні печей, із заповнення яких походять кістки тварин, уламки від великих горщиків з лінійно-хвилястим орнаментом [Симонова, 2008, с. 9].

У 1975 р. Є. Симонова провела рятувальні роботи на городищі біля села Орош (область Саболч – Сатмар-Берег). Як вважає дослідниця, воно належало слов'янам у період приходу угорців – приблизно у другій половині IX ст. і використовувалося місцевим населенням як городище-схованка [Симонова, 1975, с. 92–194].

У 1982 р. у північно-східній частині Угорщини біля с. Шай, область Боршод-Абауй-Земплен, зафіксовано залишки слов'янського поселення VIII–IX ст. Серед жител увагу привернула квадратна в плані напівземлянка з розвалом печі-кам'янки, яка на основі керамічного матеріалу датується VII ст. [Mesterházy, 1984, s. 182]. Вдалося реставрувати і окремі елементи кераміки: ліпну миску, ліпний баночний горщик невеликих розмірів, підправлений на гончарному крузі горщик великих розмірів празько-корчакського типу [Mesterházy, 1984, s. 182, abb. 3: 1, 2].

Протягом 1992–1993 рр. під час розкопок залишків слов'янського поселення на околиці Кішварди відкрито шість об'єктів, три з яких – житла-напівземлянки. Зокрема, в житлі № 4 виявлена ранньослов'янська кераміка кінця VI ст., носії якої належали до так званої ріпнівської групи і проникли сюди із району Західного Побужжя [Istvánovits, 2001, s. 169–172; Stanciu, 1998–1999, s. 201, 202]. Розкопки дали змогу поповнити перелік слов'янських старожитностей Верхнього Потисся.

Розглядаючи питання про слов'янський етнос у Тисо-Дунайському басейні, не можна не згадати і про проблему появи слов'ян (русинів) у Верхньому Потиссі, полеміка про яку точиться не одне десятиліття. Так, наприклад, місцеві закарпатські історики проугорського напрямку А. Годінка, С. Бонкало, Й. Гашпар, Ф. Фодор, а також угорський лінгвіст Л. Деже пояснювали появу слов'ян на Закарпатті приходом руських з Галичини, який здійснювався з волі угорців, починаючи з XII і закінчуючи XVIII ст. [Hodinka, 1923; Bonkalo, 1920; Gáspár, 1944; Fodor, 1937; Дэже, 1967]. Вже у наш час з'явилася концепція, згідно якої слов'яни у Карпато-Дунайську улоговину потрапили разом з угорцями під керівництвом Арпада [Бенедек, 2001, с. 16].

Щоб завершити полеміку стосовно наявності чи відсутності давніх слов'ян на території Верхнього Потисся до приходу угорців, звернемось до результатів археологічних досліджень, що проводилися в північно-східній Угорщині в 60–90-х рр. XX ст. (область Саболч–Сатмар–Берег). Вони показали, що слов'янські пам'ятки сконцентровані в одному регіоні Сатмаро-Березької рівнини (крім городища Орош та поселення Тисавашвари) і займають як правобережжя Тиси: Гергеіугорня-Макоча, Гергеіугорня-Очкафалу, Барабаш, Вамошатья-Керекгомек, Госсугомек, Марокпапі-Міцкез, Такош-Шімонтаг, так і її лівобережжя – Вашарошнамень, Уйкенец, Кішваршань-Хідери Витка, Ільк, Папоке-Губеньї, Паньола-Ашотфок. Усі вони датуються в межах VII–XI ст. [Симонова, 2008, с. 14–19]. Не слід також забувати про значну кількість слов'янських гідронімів і топонімів на розглядуваній території.

У 2008 р. побачила науковий світ монографія Є. Симонової, яка написана на основі слов'янських археологічних матеріалів VII–XI ст., що отримані шляхом розвідок і розкопок на території Північно-Східної Угорщини [Симонова, 2008]. До останнього часу слов'янські старожитності області Саболч–Сатмар–Берег залишались маловідомими для спеціалістів, однак завдяки зусиллям І. Ерделі і Є. Симонової планомірно вводяться у науковий обіг. Ці артефакти розглядаються не ізольовано, а в органічному зв'язку із синхронними слов'янськими пам'ятками Східної Словаччини, північно-східної Румунії, південно-східної Польщі, Закарпаття. Актуальність і новизна роботи обумовлена слабкою вивченістю даного регіону в контексті перебування там слов'ян у ранньосередньовічний час. Значну цінність представляє каталог досліджених матеріалів, зокрема, печей, глиняних сковорідок, ранньогончарної білоглиняної кераміки, аналогії із різних областей слов'янського світу.

Історіографічний аналіз говорить про те, що слов'янські угруповання заселяли Тисо-Дунайський басейн протягом значного проміжку часу, який охопив період від кінця II до VIII–IX ст. Цей процес був не одноразовим заходом, а здійснювався кількома хвилями в залежності від історичних обставин і часу, набуваючи то тихого, “оксамитового”, то бурхливого інвазійного характеру. Це викликало появу різних думок і концепцій в угорській

історичній та археологічній науці. Аналіз результатів дослідження засвідчив, що ця проблема доволі складна і багатогранна. А тому вимагає подальшої розробки з використанням писемних, нових археологічних та лінгвістичних джерел, координації зусиль вчених різних країн.

ЛІТЕРАТУРА

- Археология Венгрии (конец II тыс. до н. э.–I тыс. н. э.). (1986). – М. – 349 с.
- Бенедек А.Ш.* (2001). Русины, gens fidelissima. – Ужгород. – 176 с.
- Дэже Л.* (1967). Очерки по истории закарпатских говоров. – Будапешт. – 306 с.
- Симонова Е.Н.* (1975). Городище у с. Орош в области Саболч-Сатмар // Советская археология. – № 3. – С. 192–194.
- Симонова Е.Н.* (2008). Материальная культура славянского населения Северо-Восточной Венгрии VII–XI веков: по керамическим материалам. – М.: Наука. – 223 с.
- Фодор І.* (2006). Угорці та східні слов'яни у IX–XI столітті (про результати та актуальні завдання найновіших археологічних досліджень // Україна–Угорщина: спільне минуле та сьогодення. – К. – С. 19–25.
- Шош-Чеміцки А.* (1967; 1969). К проблеме истории паннонских славян IX в. (обзор) // Slavica. – VII. – S. 149–167; IX. – S. 149–165.
- Шош-Чеміцки А.* (1973). К проблематике аварского времени в свете новых венгерских археологических исследований // Berichte über den II. Internationalen Kongress für Slawische Archäologie. – Berlin. – Band II. – S. 315–317.
- Эрдели И.* (1986). Славяне на территории современной Венгрии // Археология Венгрии (конец II тыс. до н. э.–I тыс. н. э.). – М. – С. 296–312.
- A honfoglaló Magyarország. (1996). – Budapest. – 123 s.
- Bóna J.* (1968). Über einen archäologischen Beweis des langobardisch-slawisch-awarischen Zusammenlebens // Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied. – Nitra. – 16. – S. 35–45.
- Bonkáló S.* (1920). A magyar rutének. – Budapest. – 65 s.
- Comsa M.* (1973). Die slawische im Karpatisch-Donauländischen Raum in 6–7 Jahrhundert // Zeitschrift für Archäologie. – Heft. 7. – S. 217–222.
- Cs. Sós Á.* (1958). Das frühawarenzeitliche Gräberfeld von Oroszlány // Folia Archaeologica. – X. – S. 104–124.
- Cs. Sós Á.* (1961). Frühmittelalterliches Gräberfeld aus Keszthely-Fenekpuszta // Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. – T. XIII. – S. 247–305.
- Cs. Sós Á.* (1963). Bemerkungen zur Frage des archäologischen Nachlasses der awarenzeitlichen Slawen in Ungarn // Slavia Antiqua. – X. – S. 301–329.
- Cs. Sós Á.* (1966–1967). A dunaszekcsői avarkori temető // Folia Archaeologica. – XVIII. – S. 112–126.
- Cs. Sós Á.* (1970). Frühmittelalterliche slawische Siedlungsreste im Zagyvatal // Slovenská Archeológia. – XVIII-1. – S. 97–112.
- Cs. Sós Á.* (1973). Die slawische Bevölkerung Westungars im 9. Jahrhundert. – München. – 221 s.
- Cs. Sós Á., Salamon Á.* (1995). Cemeteries of the Early Middle Ages (6 th–9 th A.D.) at Pókaszeptk. – Budapest. – 346 s.
- Fodor F.* (1937). Magyar föld – magyar élet. – Budapest. – 263 s.
- Gaspar J.* (1944). A keleti szlávok antropológiája különös tekintettel a kárpátaljai ruszinokra. – Ungvar. – 168 s.
- Hodinka A.* (1923). A kárpátaljai rutének lakóhelye. Gazdaságuk és multjuk. – Budapest. – 49 s.
- Erdélyi I., Szimonova E.* (1985). Grabung in der Gemarkung von Vásárosnamény // Slovenská Archeológia. – XXXIII-2. – S. 379–397.
- Fehér G.* (1953). Zalavári ásatások 1951–1952 // Archeologiai Értesítő. – 80. – S. 93–112.
- Fehér G.* (1957). Beiträge zum Problem des ungarisch-slawischen Zusammenlebens // Acta Archeologica Academia Scientiarum Hungaricae. – № 8. – S. 269–318.
- Hampel J.* (1905). Alterthümer des Frühen Mittelalters in Ungarn. – Braunschweig. – S. 1–111.
- Hampel J.* (1907). Ujabb tanulmányok a honfoglalás kor emlékeiről. – Budapest. – 97 s.
- Istvánovits E.* (2001). Korai szláv település maradványai Kisvárda határában // A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. – Nyíregyháza. – XLIII. – S. 169–172.

- Kovrig J. (1957). Remarks of the Question of the Kestzthely-Culture. – Budapest. – 137 s.
- Mesterházy K. (1984). Fragen der Ausbildung einer Organisation von Hof und Burg beiden Ungarn im 10. Jahrhundert // Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6. – 10. Jahrhundert. – Nitra. – S. 180–183.
- Müller R. (1994). Karoling udvarház és temetője Zalasabar-Borjúállás-szigetről // Honfoglalás és régészet. – Budapest. – S. 91–98.
- Pusztai R. (1973). Jelentés a Darnózeliben talált szláv település próbaátásáról // A Győri Xántus János Múzeum Évkönyve. – Győr. – 16. – S. 45–62.
- Simoni D. (1953). Die Kontinuitätsfrage und das Erscheinen der Slaven in Pannonien // Studia Slavica. – № 1. – S. 97–103.
- Stanciu I. (1998–1999). Așezarea slav timpurie de la Lazuri – ”Lubi tag”, jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993 – 1995). Contributii la cunoașterea secolelor 6–7 în zona Tisei superioare // Ștudii și Comunicări Muzeul Jud. Satu Mare. – XV–XVI. – S. 199–207.
- Szóke B.M. (1976). Zalavár // Zalai Gyűtemény. – Zalaegerszeg. – № 6. – S. 79–91.
- Szóke B.M. (1992). 7 és 9 századi település-maradványok Nagykanizsán // Zalai Múzeum. – Zalaegerszeg. – 4. – S. 138–142.
- Szóke B.M. (1992). A népvándorlás kor és a korai középkor története Nagykanizsán // Városi monográfia. – Nagykanizsa. – 1. – S. 192–197.
- Váczy P. (1964). Szlávok megjelenése a dunai országokban // Archeologiai Értesítő. – 91. – 2. – S. 117–141.

REFERENCES

- Arheologiya Vengrii (konec II tys. do n.e.–I tys. n.e.)*. (1986). Moskva, 349 pp. (in Russian).
- Benedek, A. Sh. (2001). *Rusiny, gens fidelissima*. Uzhgorod, 176 pp. (in Russian).
- Dezhe, L. (1967). *Ocherki po istorii zakarpatskih gorovov*. Budapesht, 306 pp. (in Russian).
- Simonova, E.N. (1975). Gorodishhe u s. Orosh v oblasti Sabolch-Satmar. *Sovetskaya arheologiya*, 3, 192–194 (in Russian).
- Simonova, E.N. (2008). *Materialnaya kultura slavyanskogo naseleniya Severo-Vostochnoj Vengrii VII–XI vekov: po keramicheskim materialam*. Moskva: Nauka, 223 pp. (in Russian).
- Fodor, I. (2006). Uhortsí ta skhidní slov'iany u IX–XI stolitti (pro rezultaty ta aktualni zavdannia nainovishykh arkeolohichnykh doslidzhen. *Ukraina–Uhorshchyna: spilne mynule ta sohodennia*. Kyiv, 19–25 (in Ukrainian).
- Shosh-Chemicki, A. (1967; 1969). K probleme istorii pannonskih slavyan IX v. (obzor). *Slavica*, 7, 149–167; 9, 149–165 (in Russian).
- Shosh-Chemicki, A. (1973). K problematike avarskogo vremeni v svete novyh vengerskih arheologicheskikh issledovaniy. *Berichte über den II. Internationalen Kongress für Slawische Archäologie*, 2, Berlin, 315–317 (in Russian).
- Erdeli, I. (1986). Slavyane na territorii sovremennoj Vengrii. *Arheologiya Vengrii (konec II tys. do n.e.–I tys. n.e.)*. Moskva, 296–312.
- A honfoglaló Magyarország* (1996). Budapest, 123 pp.
- Bóna, J. (1968). Über einen archäologischen Beweis des langobardisch-slawisch-awarischen Zusammenlebens. *Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied*, 16, Nitra, 35–45.
- Bonkáló S. (1920). *A magyar rutének*. Budapest, 65 pp.
- Comsa, M. (1973). Die slawische im Karpatisch-Donauländischen Raum in 6–7 Jahrhundert. *Zeitschrift für Archäologie*, 7, 217–222.
- Cs. Sós, Á. (1958). Das frühawarenzeitliche Gräberfeld von Oroszlány. *Folia Archaeologica*, 10, 104–124.
- Cs. Sós, Á. (1961). Frühmittelalterliches Gräberfeld aus Keszthely-Fenekpuszta. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 13, 247–305.
- Cs. Sós, Á. (1963). Bemerkungen zur Frage des archäologischen Nachlasses der awarenzeitlichen Slawen in Ungarn. *Slavia Antiqua*, 10, 301–329.
- Cs. Sós, Á. (1966–1967). A dunaszekcsői avarkori temető. *Folia Archaeologica*, 18, 112–126.
- Cs. Sós, Á. (1970). Frühmittelalterliche slawische Siedlungsreste im Zagyvatal. *Slovenská Archeológia*, 18–1, 97–112.

- Cs. Sós, Á. (1973). *Die slawische Bevölkerung Westungars im 9. Jahrhundert*. München, 221 pp.
- Cs. Sós, Á., & Salamon, Á. (1955). *Cemeteries of the Early Middle Ages (6 th–9 th A.D.) at Pókaszpetk*. Budapest, 346 pp.
- Fodor, F. (1937). *Magyar föld – magyar élet*. Budapest, 263 pp.
- Gaspar, J. (1944). *A keleti szlávok antropológiája különös tekintettel a kárpataljai ruszinokra*. Ungvar, 168 pp.
- Hodinka, A. (1923). *A kárpataljai rutének lakóhelye. Gazdaságuk és multjuk*. Budapest, 49 pp.
- Erdélyi, I., & Szimonova, E. (1985). Grabung in der Gemarkung von Vásárosnamény. *Slovenská Archeológia*, 33–2, 379–397.
- Feher, G. (1953). Zalavári ásatások 1951–1952. *Archeologiai Értesítő*, 80, 93–112.
- Feher, G. (1957). Beitrage zum Problem des ungarisch-slawischen Zusammenlebens. *Acta Archeologica Akademia Scientiarum Hungaricae*, 8, 269–318.
- Hampel, J. (1905). *Alterthümer des Frühen Mittelalters in Ungarn*. Braunschweig, 1–111.
- Hampel, J. (1907). *Ujabb tanulmányok a honfoglalás kor emlékeiről*. Budapest, 97 pp.
- Istvánovits, E. (2001). Korai szláv település maradványai Kisvárda határában. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve*, 43, Nyíregyháza, 169–172.
- Kovrig, J. (1957). *Remarks of the Question of the Kestzthely-Culture*. Budapest, 137 pp.
- Mesterházy, K. (1984). Fragen der Ausbildung einer Organisation von Hof und Burg beiden Ungarn im 10. Jahrhundert. *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.–10. Jahrhundert*. Nitra, 180–183.
- Müller, R. (1994). Karoling udvarház és temetője Zalaszabar-Borjúállás-szigetről. *Honfoglalás és régészet*. Budapest, 91–98.
- Pusztai, R. (1973). Jelentés a Darnózseliben talált szláv település próbaásatásáról. *A Győri Xántus János Múzeum Évkönyve*, 16, Győr, 45–62.
- Simoni, D. (1953). Die Kontinuitätsfrage und das Erscheinen der Slawen in Pannonien. *Studia Slavica*, 1, 97–103.
- Stanciu, I. (1998–1999). Așezarea slav timpurie de la Lazuri – “Lubi tag”, jud. Satu Mare (cercețările arheologice din anii 1977, 1993–1995). Contributii la cunoașterea secolelor 6–7 în zona Tisei superioare. *Ștudii și Comunicări Muzeul Jud. Satu Mare*, 15–16, 199–207.
- Szőke, B.M. (1976). Zalavár. *Zalai Gyűtemény*, 6, Zalaegerszeg, 79–91.
- Szőke, B.M. (1992). 7 és 9 századi település-maradványok Nagykanizsán. *Zalai Múzeum*. Zalaegerszeg, 4, 138–142.
- Szőke, B.M. (1993). A népvándorlás kor és a korai középkor története Nagykanizsán. *Városi monográfia*, 1, Nagykanizsa, 192–197.
- Váczy, P. (1964). Szlávok megjelenése a dunai országokban. *Archeologiai Értesítő*, 91–2, 117–141.

Стаття: надійшла до редакції 12.10.2016
прийнята до друку 10.11.2016

SLAVS OF TISA-DANUBIAN AREA IN HUNGARIAN HISTORIOGRAPHY

Pavlo PENYAK

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Universitetska Str., 21, 88000, Uzhhorod, Ukraine, e-mail: penyakps@gmail.com*

A question about Slavic antiquities of central part of Carpathian basin behaves to most difficult and the least studied. Long time the Hungarian historians and archeologists that stood on nationalistic positions, did not consider to engage the study of slavs, their material and spiritual culture. The coming of the ancient Slavs to the Tisa-Danubian area, the North-Trakian ethnic element of the population radically changed upon the Slav one. The invasion of the Hungarian tribes into the Carpathian valley at the end of IX century A.D., and the formation of the early feudal Hungarian State introduce new changes into the ethnicity.

As known, a period from the end of VI to beginning of IX century got in history of Hungary the name Avar. In archeological relation he is characterized with large burial tombs, with thousands of burial places, among that also there is a burial place of bits and pieces of population of Roman time and slavs. For the displaying of Avar-slav relations data of archeology have a primary value, that is why among funerals distinguish the Slavic finds, and in some Avar burial tombs the Slavic complexes. The problem of influence of Avar on Slavic society is insufficient elaborated as a result of the limit of source base.

The first considerable researches of Slavic monuments began in Hungary after Second World War. Area of Zala became their center. A new wave of researches dated back to the end of 70 the of XX century, when the Slavic elements were fixed more than on 30 sights. They clasp the end of VIII – the second half of IX century. A basic merit in the study of slavs belongs to A. Shosh, that more than 30 years have conducted excavations in area of Zala. She set Slavic belonging of burial tombs in Zalavar, Oroslan, Dunasekche, Pokasepetk.

The row of scientists (J. Hampel, P. Vazhi, D. Shimony) the settling of Tisa-Danubian area attribute to VII–IX century and bound with Avar conquest and falling of Avar kingdom. I. Erdely has a data, which concern of Slavic finds from VI to IX century. They point out that from the time of great migration of nations the Slavs have stayed in various parts of Carpathian basin.

Among the finds of Avar time there are western Slavic ethnic components. These finds grounded to talk about penetration of the separate Slavic groups on territory of Pannonia and Alfeld as early as epoch of langobards. A historiography analysis testifies that slavs settled the Tisa-Danubian area during the considerable interval of time, that overcame a period from the end of II to VII–IX century.

Key words: ancient Slavs, Avar period, excavations, Hungarian science, settlement, burial tomb.